

Стаття надійшла до редакції 19.05.2018

Перевірено на плагіат 20.11.2018 р.

унікальність – 99.35 %

УДК 81'33

СИСТЕМНІ ВІДНОШЕННЯ, «ПРИХОВАНІ» В ТЕКСТІ ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

Купріянов Євген Валерійович, eugeniokuprianov@gmail.com

канд. філол. наук

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Стаття присвячена теоретичним питанням методики дослідження системних відношень, поданих імпліцитно у тексті тлумачного словника іспанської мови “Diccionario de la lengua española”, 23ª edición. В основу методики дослідження та формальної репрезентації цих відношень покладено теорію лексикографічних систем і теорію семантичних станів акад. НАН України проф. В. А. Широкова. За результатами дослідження побудовано формальні моделі таких системних відношень, притаманних для тлумачного словника іспанської мови: гіперланцюги / гіперцикли, квазісемантика й синонімія. Подано характеристики та типи системних відношень. Гіперланцюги – ланки зі слів, пов'язаних одне з одним зв'язками «рід – вид», «частина – ціле», «процес – результат» тощо. Квазісемантика – властивість слова визначати своє значення через семантику іншого, від якого воно походить. Вона включає водночас значення основного слова та його афікса. У словнику виявлено 26 формул тлумачень квазісемантики. Синонімія – мовний феномен, сутність якого полягає в тому, що дві чи більше лексичні одиниці, перебуваючи в певному семантичному стані, здатні замінювати одна одну в певних контекстах. У словнику зафіксовано синоніми не лише за семантичними, а й також за прагматичними характеристиками (стиль, галузь, географічний ареал). Зокрема, виявлено синонімічні пари таких типів: галузеве слово / загальноновживане слово; загальноновживане слово / галузеве слово, галузеве слово / галузеве слово, розмовне слово / загальнолітературне слово, етнолект / загальноновживане слово. Отримані формальні моделі опису зазначених системних відношень можуть бути використані під час розробки різного лінгвістичного програмного забезпечення: систем опрацювання текстової інформації, семантичних аналізаторів, віртуальних лексикографічних лабораторій тощо.

Ключові слова: тлумачний словник, іспанська мова, лексикографічні системи, системні відношення, комп'ютерна лексикографія.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Kuprianov Ye. [Kuprijanov Je.], eugeniokuprianov@gmail.com

System Relationships, Concealed in the Text of Explanatory Spanish Language Dictionary [Systemni vidnoshennja, «pryhovani» v teksti tлумachnogo slovnika ispans'koi movy] (in Ukrainian)

СИСТЕМНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, «СКРЫТЫЕ» В ТЕКСТЕ ТОЛКОВОГО СЛОВАРЯ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА

Куприянов Евгений Валерьевич, eugeniokuprianov@gmail.com

канд. филол. наук

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»

Статья посвящена теоретическим вопросам разработки методики исследования системных отношений, представленных неявным образом в тексте толкового словаря испанского языка *Diccionario de la lengua española*, 23ª edición. В основе методики исследования и формальной репрезентации этих отношений лежит теория лексикографических систем и теория семантических состояний академика НАН Украины В. А. Широкова. По результатам исследования построены формальные модели системных отношений: гиперцепи / гиперциклы, квазисемантика и синонимия. Приведены характеристики и типы системных отношений. Гиперцепи – это цепи из слов, связанных друг с другом связями «род – вид», «часть – целое», «процесс – результат» и т. д. Квазисемантика – свойство слова определять свое значение по семантике другого, от которого оно происходит. Квазисемантика включает одновременно значение основного слова и его аффикса. В словаре выявлены 26 формул толкований квазисемантики. Синонимия – языковой феномен, суть которого заключается в том, что две или более лексические единицы, находясь в определенном семантическом состоянии, способны заменять друг друга в определенных контекстах. Зафиксированы синонимы не только по семантическим, но и прагматическим характеристикам (стиль, область, географический ареал). В частности, выявлены такие синонимические пары: специальное слово / общеупотребительное слово; общеупотребительное слово / специальное слово, специальное слово / специальное слово, разговорное слово / общелитературное слово, этнолект / общеупотребительное слово. Полученные формальные модели описания указанных системных отношений могут быть использованы при разработке различного лингвистического программного обеспечения: систем обработки текстовой информации, семантических анализаторов, виртуальных лексикографических лабораторий и т. д.

Ключевые слова: толковый словарь, испанский язык, лексикографические системы, системные отношения, компьютерная лексикография.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Купріянов Є. В. [Куприянов Е. В.], eugeniokuprianov@gmail.com

Системні відношення, «приховані» в тексті тлумачного словника іспанської мови [Системные отношения, «скрытые» в тексте толкового словаря испанского языка] (Українською / На укр. яз)

SYSTEM RELATIONSHIPS, CONCEALED IN THE TEXT OF EXPLANATORY SPANISH LANGUAGE DICTIONARY

Kuprianov Ye. eugeniokuprianov@gmail.com

Ph. D. in Philology

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

The article is devoted to the theoretical issues of developing methodology for studying systemic relations presented implicitly in the text of the explanatory dictionary of the Spanish language «Diccionario de la lengua española», 23ª edición. The methodology of the research and the formal representation of these relations are based on the theory of lexicographic systems and the theory of semantic states by NAS Academician Dr. Volodymyr Shyrokov. Based on the results of the study, the formal models are constructed for system relations such as hyperchains / hypercycles, quasi-semantics and synonymy. Characteristics and types of systemic relations are given. Hyperchains are the chains of words related to each other by the relationship "hyperonym-hyponym", "part-whole", "process-result", etc. Quasi-semantics is a property of a word to adopt its meaning from the other one from which it was derived. Quasisemantics combines both the meaning of the main word and its affix. There were twenty five definition patterns revealed in the dictionary for quasisemantic words. Synonymy is a language phenomenon, the essence of which is that the two or more lexical units, being in a certain semantic state, are able to replace each other in certain contexts. The synonyms registered in the dictionary represent not only semantic, but also pragmatic characteristics (style, domain, geographic area). In particular, synonymic couples are the following: special-purpose word / general-purpose word, general-purpose word / special-purpose word, special-purpose word / special-purpose word, colloquial word / literary word, ethnolect / common word. The research results are proposed to be used for creating various linguistic software: text processing systems, semantic analyzers, virtual lexicographic laboratories, etc.

Key words: explanatory dictionary, Spanish language, lexicographic systems, system relations, computer lexicography.

Постановка проблеми. Тлумачний словник іспанської мови, так само як і інші великі тлумачні словники, є носієм глибоких системних закономірностей, які, будучи прихованими від читача, відіграють важливу роль у виявленні інформаційного потенціалу мови. Йдеться про великі багатотомні лексикони, які містять основну частину національної лексики і фразеології й характеризуються докладним описом лексико-граматичної і лексико-семантичної системи мови. Завдяки великому обсягу, складності будови та повноті лексикографічного опису такі словники є носіями величезної кількості імпліцитно заданих лінгвістичних, когнітивних, логічних та інших зв'язків і відношень, переважно неконтрольованих,

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Kuprianov Ye. [Kuprijanov Je.], eugeniokuprianov@gmail.com

System Relationships, Concealed in the Text of Explanatory Spanish Language Dictionary [Systemni vidnoshennja, «pryhovani» v teksti tлумachnogo slovnyka ispan's'koi' movy] (in Ukrainian)

що перетворює ці великі лексикографічні системи на певного роду «речі в собі» [Широков 2012].

Постає питання про розроблення методології і технології створення такого роду лексикографічних об'єктів, а також дослідження різноманітних ефектів, що явно або неявно функціонують у них. Зауважимо, що від самого початку йдеться про методи комп'ютерної лінгвістики, адже, як наголошується в книзі «Комп'ютерна лексикографія» [Широков 2011], традиційними методами виконати такі дослідження неможливо вже просто фізично. Методологія дослідження системних явищ у мові, застосовувана в галузі комп'ютерної лінгвістики, ґрунтується на формальних моделях. Отже, кожна лінгвістична закономірність, що виявлена в тлумачному словнику, повинна мати формальний вигляд.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системним властивостям мови, так само як і системним проявам мови у великих лексиконах тлумачного типу було присвячено чимало наукових праць. Дослідження зазначених властивостей проводили, головним чином, на матеріалі української мови (В. А. Широков, Т. П. Любченко, І. В. Шевченко). Окремі наукові праці присвячено російській (Т. П. Любченко) і турецькій (К. В. Широков) мовам. Тлумачні словники, як показують дослідження, здатні виявляти системну структуру мови.

Системні відношення вперше було досліджено на матеріалі Словника української мови (СУМ 11) і Словника української мови в 20 томах (СУМ 20), створеного в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України за участю фахівців інститутів мовознавства ім. О. О. Потебні та української мови НАН України. Зазначені словники було переведено в електронну форму, оскільки описувані закономірності дослідити у «паперовій» версії практично неможливо. Детальний опис лінгвістичних закономірностей, виявлених в СУМ 11 та СУМ 20 детально висвітлено в [Широков 1998; Широков 2011; Широков 2014; Широков 2017; Shirokov 2012]. Наведемо їх короткий огляд.

Першим відношенням є гіперланцюги та гіперцикли. Їх сутність полягає в наступному: вибирається з реєстру будь-яка лексема зі своєю дефініцією. З тексту дефініції вибираємо інше слово, яке в словнику також має дефініцію. У такий спосіб формується ланцюг зі слів, що в теорії лексикографічних систем отримав назву *гіперланцюг*. Якщо він закінчується тим самим словом, то ми маємо *гіперцикл*.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Купріянов Є. В. [Куприянов Е. В.], eugeniokuprianov@gmail.com

Системні відношення, «приховані» в тексті тлумачного словника іспанської мови [Системные отношения, «скрытые» в тексте толкового словаря испанского языка] (Українською / На укр. яз)

Нижче наведено приклад гіперциклу зі словом *абажур*:

$Z_1 = \text{Абажур} \rightarrow \text{Світильник} \rightarrow \text{Прилад} \rightarrow \text{Пристрій} \rightarrow \text{Обладнання} \rightarrow \text{Прилад}$

Побудовані у такий спосіб гіперланцюги та гіперцикли дають змогу забезпечити дотримання двох системних принципів, важливих під час укладання великих тлумачних словників. Перший – лексикографічна замкненість, яка вимагає, щоб всі слова, що входять до словникових дефініцій, повинні бути і в реєстрі як заголовні слова відповідних словникових статей. Другий – лексикографічна повнота, тобто всі значення слів, представлені в дефініціях, розроблялися б у відповідних словникових статтях [Широков 2010].

Друге системне відношення – еквісемантичні ряди. Одним із принципів побудови Словника української мови є положення, що в реєстровій зоні словникової статті представлено всі лексеми, які характеризуються єдиним, спільним комплексом лексичних значень. Причому тут йдеться про такі лексеми, які не є абсолютними синонімами, а варіюють за певною граматичною ознакою, що не може кваліфікуватися як словозміна:

вбік~убік, вбілений~убілений;

зглянутися~ізглянутися~зоглянутися.

Третє системне відношення – формули квазісемантики. Серед багатства типів тлумачень СУМ виокремлюється група дефініцій, в яких використовується прийом посилення на словникову статтю із близьким за семантикою реєстровим словом, що перебуває із означуванним у певному дериваційному відношенні. Такі дефініції характеризуються певним фіксованим стандартним набором формул тлумачення, своєрідних семантичних кліше, які маркують тип відношення між означуванним словом та його відповідником у дефініції:

ВУЗЕСЕНЬКИЙ, а, е, *пестл.* Дуже вузький.

БАГНЮКА, и, *жс.* Збільш. до **багно** 1, 2.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В Українському мовно-інформаційному фонді, де були проведені дослідження, які є предметом цієї праці, створено, на наш погляд, цілком універсальні теоретичні засади, орієнтовані на побудову лексикографічних об'єктів практично необмеженого обсягу і складності та здійснення на цій основі глибокого вивчення

мовних систем. Йдеться про *теорію лексикографічних систем та теорію семантичних станів*. На основі цих теорій було створено теоретичний апарат для виявлення і опису системних відношень, прихованих у структурі СУМ 11 та СУМ 20. Зараз склалися сприятливі передумови для здійснення певного науково-технічного прориву в галузі лексикографічного опису іспанської мови. Перш за все, це стосується розроблення інструментарію для дослідження лінгвістичних закономірностей, «прихованих» у структурі тлумачного словника іспанської мови (*Diccionario de la lengua española, 23ª edición*, надалі *DLE 23*). Для його коректної побудови необхідно враховувати традиції іспанської лексикографії, лексико-граматичні особливості іспанських мовних одиниць, а також останні досягнення в галузі комп'ютерної лінгвістики та лексикографії.

Мета статті – дослідити та схарактеризувати системні відношення, «приховані» в структурі тлумачного словника іспанської мови *DLE 23*. Для цього необхідно: 1) висвітлити методику виявлення системних відношень в *DLE 23*, ґрунтуючись на теорії лексикографічних систем і теорії семантичних станів В. А. Широкова; 2) визначити типи системних відношень та висвітлити їх характерні особливості; 3) подати формальні моделі опису системних відношень.

Виклад основного матеріалу. *Перше системне відношення: гіперцикли і гіперланцюги.* Їх побудова відбувається у спосіб, детально описаний в [Широков 2010]. Обов'язковим елементом словникової статті тлумачного словника є лексичне значення, представлене в лексикографічній структурі словниковою дефініцією. Розглянемо словник $V(E)$ як елементарну лексикографічну систему $V(E) = \{V(x)\}$. Будь-яку словникову статтю можна представити в такому вигляді:

$$V_i = x_0^i \pi_1 \xi_1^i \pi_2 \xi_2^i \pi_3 \dots \pi_n \xi_n^i \quad (1)$$

де $\xi_j^i \in V(E)$ – слово, що міститься в словниковій статті V_i та входить до складу словника $V(E)$, π_i – роздільники між словами, такі як знаки пунктуації, спеціальні символи та позначки. Отже, словникову статтю V_i можна подати в узагальненому вигляді:

$$V_i = \partial V_i \cup M_i \quad (2)$$

де $\partial V_i \equiv x_0^i$ – граничний елемент словникової статті, її заголовкове слово, M_i – внутрішня частина заголовкової статті $M_i \equiv \pi_1 \xi_1^i \pi_2 \xi_2^i \pi_3 \dots \pi_n \xi_n^i$. Таким чином,

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Купріянов Є. В. [Куприянов Е. В.], eugeniokuprianov@gmail.com

Системні відношення, «приховані» в тексті тлумачного словника іспанської мови [Системные отношения, «скрытые» в тексте толкового словаря испанского языка] (Українською / На укр. яз)

кожна словникова стаття є об'єднанням граничного елемента та внутрішньої частини. Індекс n позначає глибину автоморфізму і може приймати кінцеве значення, наприклад: $n = 1, 2, 10$ і т. д., або $n = \infty$. Нехай існує словникова стаття із заголовковим словом $x_0 = \textit{barco}$:

barco. (De *barca*). m. 1. Embarcación de estructura cóncava y, generalmente, de grandes dimensiones.

Виберемо, наприклад, з дефініції *embarcación* та знайдемо відповідну словникову статтю:

embarcación. f. 1. Vehículo capaz de navegar por el agua propulsado por remo, vela o motor.

У свою чергу, виберемо з дефініції слово *vehículo* та знайдемо для цього слова його статтю:

vehículo. (Del lat. *vehicŭlum*). m. 1. Medio de transporte de personas o cosas.

Із нього оберемо слово *transporte*. Нижче подамо його словникову статтю та кортеж:

transporte. m. Buque de transporte.

Побудувавши означеним вище чином кортеж для цього слова, розглянемо слово $x = \textit{buque}$:

buque. (Del fr. *buc* 'casco'). m. 1. Barco de gran tonelaje con cubierta o cubiertas.

Побудуємо тепер гіперланцюг. Оскільки перший його елемент збігається з останнім (на п'ятому кроці), то такий ланцюг у теорії лексикографічних систем називається гіперцикл:

$Z_1 = \textit{barco} \rightarrow \textit{embarcación} \rightarrow \textit{vehículo} \rightarrow \textit{transporte} \rightarrow \textit{buque} \rightarrow \textit{barco}$.

У процесі побудови ми дійшли до такого моменту, коли x тлумачиться через y , а y – через x . У традиційній лексикографії це явище називають хибним колом і вважають неприпустимим (О. Герд, Б. Рицар, М. Сорокіна, Є. Лук'янова та інші). Розглядаючи словникові дефініції як аксіоми певної теорії та застосовуючи до такої формальної системи теорему Геделя про неповноту, доходимо висновку, що в такій теорії мусять існувати твердження, які не можуть бути доведені або спростовані засобами самої теорії. Замкненість гіперланцюгів скінченої лексикографічної системи є маніфестацією її неповноти, за К. Геделем [Широков 2011, с. 126].

За нашими спостереженнями, найпродуктивніший шлях побудови гіперциклу – це перебування його елементів один з одним у відношеннях «рід-вид», «частина – ціле», «причина – наслідок», «суб'єкт – об'єкт» тощо. Побудуємо ланцюги, наприклад, зі слова *coche*:

coche¹. (Del húngaro *kocsi* 'carruaje'). m. **1.** Automóvil destinado al transporte de personas y con capacidad no superior a siete plazas. [...] || **3.** Vagón del tren o del metro.

Із визначень 1 та 3 виберемо для цього слова *automóvil* та *vagón*, що тлумачаться як:

automóvil. (De *auto-* y *móvil*). [...] m. **2.** por antonom. **coche** (|| **automóvil** para transporte de personas).

vagón. (Del ingl. *wagon*). m. **1.** En los ferrocarriles, vehículo de viajeros o de mercancías y equipajes.

Ми бачимо, що дійшовши до слова *coche*, гіперланцюг замкнувся на першому елементі:

$Z_3 = coche \rightarrow automóvil \rightarrow coche$.

Приклад лексикографічної неповноти представлено іменником *moderador* у значенні «людина, що головує дебати, збори, круглий стіл тощо» та дієсловом *moderar*:

moderador, ra (Del lat. *moderātor*, *-ōris*). adj. [...] **2.** Persona que preside o dirige un debate, asamblea, mesa redonda, etc. [...].

moderar tr. Templar, ajustar o arreglar algo, evitando el exceso.

Характер порушення – відсутність лексичного значення у дієслова *moderar*: «presidir o dirigir un debate, asamblea, mesa redonda, etc.», що не дає змоги створити гіперланцюговий зв'язок *presidir* / *dirigir* із дієсловом *moderar*. На наш погляд, необхідно включити до словникової статті *moderar* дефініцію, що відображає викладене вище лексичне значення.

Під час побудови гіперциклів необхідно також брати до уваги, що його елемент або елементи можуть бути омонімами. Наведемо такий приклад: $Z_5 = automóvil \rightarrow coche \rightarrow automóvil$, елементи якого тлумачаться таким чином:

automóvil. (De *auto-* y *móvil*). adj. **1.** Que se mueve por sí mismo. [...] • m. **2.** por antonom. **coche** (|| **automóvil** para transporte de personas).

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Купріянов Є. В. [Куприянов Е. В.], eugeniokuprianov@gmail.com

Системні відношення, «приховані» в тексті тлумачного словника іспанської мови [Системные отношения, «скрытые» в тексте толкового словаря испанского языка] (Українською / На укр. яз)

coche¹. (Del húngaro *kocsi* 'carruaje'). m. **1.** Automóvil destinado al transporte de personas y con capacidad no superior asiete plazas. || **2.** [...].

coche². (De la voz *cochi*, con que se llama al cerdo). m. **1.** **cerdo** (|| mamífero).

• adj. **2.** *Guat.* **sucio**. • interj. **3.** **cochi**.

Отже, в формулі автоморфізму має бути доданий індекс омонімії, наприклад, $j \geq 0$. Якщо $j = 0$, то елемент гіперциклу не є омонімічним, а якщо $j > 0$, то цей індекс має відповідати порядковому номеру, який указаний в словнику:

$$A: V(x_0^i) \equiv V_i \rightarrow \{V(x_k^{\xi i[j]}), k = 1, 2, \dots, n_i; j \geq 0\} \quad (3)$$

Виходячи з вищесказаного, гіперцикли породжують явище рекурсії, тобто, «відправляючись» від одного слова в певному семантичному стані, ми згодом «повертаємося» до цього самого слова. Отже, рівняння (6) представляє формальну модель гіперланцюга / гіперциклу.

Друге системне відношення: квазісемантика. Показовим проявом системної будови великих тлумачних словників є квазісемантика. Її ми розуміємо як властивість слова визначати своє значення через семантику іншого, від якого воно походить. Формули тлумачення, що розкривають похідні мовні одиниці, називаються формулами квазісемантики [García Martín 2011]. В іспанському мовознавстві їх називають морфосемантичними визначеннями (з ісп. *definición morfosemántica*) [García Martín 2011, с. 102]. Це різновид визначення, що включає водночас значення основного слова та його афікса. Наведемо приклади:

argollón. m. aum. de argolla.

lentamente. adv. De manera lenta.

rigidez. m. Cualidad de rígido.

Як видно з прикладів, семантизація відбувається за певними формулами: «aum. de + X» (збільш. до + іменник), «De manera + X» (Робити щось + прикметник + чином), «Cualidad de + X» (властивість бути + прикм.) тощо. Отже, як зауважує X. Загер, морфосемантичне визначення полягає в описі лексеми шляхом розкриття її морфемної будови семантично еквівалентною конструкцією [15]. Перейдемо до розгляду формул морфосемантичних визначень.

Для реєстрових слів із відтінком збільшеності й зменшуваності, а також для пасивних дієприкметників використовують відповідно: aum. de + X (збільш. від X),

dim. de + X (зменш. від X), adj. sup. de + X (найвищ. ступ. від прикм. X), наприклад:

argollón. m. aum. de **argolla.**

pedrezuela. f. dim. de **piedra.**

fortísimo. adj. sup. de **fuerte.**

Що стосується похідних мовних одиниць на позначення дій, процесів, процесу-результату, – зазвичай тих, що мають суфікси *-ento*, *-ión*, *-je*, *-do*, – для них передбачені такі формули тлумачення: *Acción de + X* (дія від X), *Acción y efecto de + X* (дія та результат від X):

abrimiento. m. *Acción de abrir.*

pulsación. [...] f. **1.** *Acción de pulsar.*

colocación [...] f. **1.** *Acción y efecto de colocar.*

Третє системне відношення: синонімія. Показовим для досліджуваного словника є тлумачення заголовкової одиниці через синонім. Перш ніж переходити до розгляду питання, з'ясуємо поняття синонімії в парадигмі теорії лексикографічних систем. У лінгвістиці існують два погляди: 1) розуміння синонімів як абсолютно тотожних за значенням одиниць мови як омосемантів та 2) розуміння їх як тотожних або дуже близьких за значенням одиниць мови як парасемантів. В основі визначення синонімів лежить: а) значення слова: Ю. Апресян [Апресян 1974], А. Ахманова [Ахманова 2004], Л. Булаховський [Булаховський 1959], Дж. Лайонз [Лайонз 2003]; б) поняття, позначуване словом: Р. Будагов [Будагов 1967], А. Євгенєва [Євгенєва 1966], М. Жовтобрюх [Жовтобрюх 1972].

У теорії лексикографічних систем *синонімія* – мовний феномен, суть якого полягає в тому, що дві чи більше лексичні одиниці, перебуваючи в певному семантичному стані, здатні замінювати одна одну в певних контекстах. Ведучи мову про лексикографічну систему тлумачного словника іспанської мови, слід уточнити, що будь-яка лексична одиниця, перебуваючи в тому чи іншому стані, здатна утворювати синонімічні зв'язки з однією або кількома лексемами *agua*:

agua [...] f. **1.** *Líquido transparente, [...] || [...] 3. lluvia* (|| *acción de llover*).

U. t. en pl. con el mismo significado que en sing. || **4. lágrimas** (|| *gotas de la glándula lagrimal*). *Se le llenaron los ojos de agua*. U. t. en pl. con el mismo significado que en sing. [...] **6. f. Mar. marea** (|| *movimiento periódico de las*

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Купріянов Є. В. [Куприянов Е. В.], eugeniokuprianov@gmail.com

Системні відношення, «приховані» в тексті тлумачного словника іспанської мови [Системные отношения, «скрытые» в тексте толкового словаря испанского языка] (Українською / На укр. яз)

aguas del mar). [...] **11. agua mineromedicinal.** *El balneario es famoso por sus aguas.* [...] **16. Mar. hombre al agua.**

Як видно з наведеної словникової статті, лексема *agua* утворює синонімічні пари з такими словами та словосполученнями: 1) *agua S lluvia* при $s_3(\text{agua}) \equiv s_1(\text{lluvia}) = \text{«acción de llover»}$; 2) *agua S lágrimas* при $s_4(\text{agua}) \equiv s_1(\text{lágrimas}) = \text{«gotas que segrega la glándula lagrimal»}$; 3) *agua S marea* при $s_6(\text{agua}) \equiv s_1(\text{marea}) = \text{«movimiento periódico de las aguas del mar»}$; 4) *agua S agua mineromedicinal* при $s_{11}(\text{agua}) \equiv s_1(\text{agua mineromedicinal}) = \text{«agua mineral que se usa para el tratamiento de alguna dolencia»}$; 5) *agua S hombre al agua* при $s_{16}(\text{agua}) \equiv s_1(\text{hombre al agua}) = \text{«U. para advertir que alguien ha caído al mar»}$. Отже, лексема *agua*, перебуваючи в наведених вище семантичних станах, виступає синонімом до трьох слів (*lluvia*, *lágrimas*, *marea*) та двох словосполучень (*agua mineromedicinal*, *hombre al agua*). Своєю чергою ці слова, перебуваючи в певному семантичному стані, можуть бути синонімами до *agua*. Формально це виглядає так [Широков 2010]:

$$xSy \leftrightarrow s_i(x) \equiv s_j(y) \quad (4)$$

де x та y – лексичні одиниці, i, j – номери семантичних станів x та y , за якими можлива взаємозаміна. Так, наприклад, $x = \text{agua}$ може замінювати лексему $y = \text{lluvia}$, коли перебуває в семантичному стані з індексом $i = 3$ (індекс семантичного стану відповідає номеру тлумачення у словниковій статті *lluvia*), а *lluvia* може замінювати *agua*, коли $j = 1$. У теорії лексикографічних систем [5] дві лексеми x та y вважаються синонімічними, коли:

$$|s(x) - s(y)| < \varepsilon \quad (5)$$

де ε – деяка досить мала величина, яку не повинна перевищувати різниця станів $s(x)$ та $s(y)$. Для обчислення цієї різниці необхідно мати формальні визначення цих станів, що є доволі складним завданням. Воно розв'язується лінгвістом шляхом експертної оцінки, який, аналізуючи семантичні стани $s(x)$ та $s(y)$, сам установлює їхню близькість, покладаючись на свою мовну компетенцію. Подана вище формула справедлива також для синонімічних лексем, представлених у тлумачному словнику іспанської мови. Розглянемо приклади синонімічних пар в іспанському словнику [Diccionario 2014]:

– галузеве слово S загальнозживане слово: *adiposis S obesidad, avulsión S extirpación, cadera S coxa*;

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Kuprianov Ye. [Kuprijanov Je.], eugenioakuprianov@gmail.com

System Relationships, Concealed in the Text of Explanatory Spanish Language Dictionary [Systemni vidnoshennja, «pryhovani» v teksti tлумachnogo slovnika ispans'koi movy] (in Ukrainian)

- загальноновживане слово *S* галузеве слово: *diente S adaraja, lengüeta S epiglotis, ciclón S centrífuga*;
- галузеве слово *S* галузеве слово: *mostrativo S deíctico, semantema S lexema, asimilación S anabolismo*;
- галузеве слово *S* галузеве слово + загальноновживане слово: *latastro S plinto, escudo S bólido*;
- розмовне слово *S* загальнолітературне слово: *chiripa S carambola, tapesquillo S lomo*;
- етнолект *S* загальноновживане слово: *chiche S fácil, poroto S judía, mate S infusión*.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Виходячи зі сказаного вище, ми можемо зробити такі висновки:

1) словник не є «механічним» нагромадженням словникових статей. Саме гіперланцюги, утворюючи невидимий системний каркас, «підтримують» семантичну структуру словника. Гіперланцюги та гіперцикли дають змогу розкрити певні лексико-семантичні характеристики початкового слова, що входить до їх складу. Комплекс відношень, втілених у гіперланцюгах є суттєво багатшим, адже в них входять також відношення «комплекс-елемент», «причина-наслідок» та багато інших;

2) щодо квазісемантики, вона представлена в аналізованому словнику стандартними формулами тлумачення. Виявлено двадцять шість формул квазісемантики. Вибір тієї чи іншої формули залежить від: а) семантики морфа і семантики слова-основи; б) денотата, репрезентованого похідним словом (наприклад, чи він позначає істоту чи неістоту); в) чи об'єкт, позначений заголовковим словом, сам виконує дію чи над ним виконують дію тощо; г) характеристики (збільшеність, зменшеність), приписувані тому чи іншому об'єкту;

3) показовим для тлумачного словника іспанської мови є представлення семантики заголовкового слова через синонім. У результаті цього, реєстрове слово утворює з іншими лексемами синонімічні пари. В аналізованому словнику ми виокремили шість типів синонімічних пар. Синонімія – мовний феномен, суть якого полягає в тому, що дві чи більше лексичні одиниці, перебуваючи в певному

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Купріянов Є. В. [Куприянов Е. В.], eugeniokuprianov@gmail.com

Системні відношення, «приховані» в тексті тлумачного словника іспанської мови [Системные отношения, «скрытые» в тексте толкового словаря испанского языка] (Українською / На укр. яз)

семантичному стані, бути тотожними одна одній. Але ця тотожність доволі відносна, оскільки в становленні різниці беруть участь не лише лексичний, а й також прагматичний компонент семантичного стану (предметна галузь, стилістика, географічний ареал тощо).

Як справедливо зазначив В. А. Широков у своїй праці «Системна семантика тлумачних словників», словник виявляється не механічною сумою елементів – він є носієм дуже великого числа неявних системних зв'язків системи, які формують його семантичний фрейм. Для коректного представлення семантики лексикограф (та й користувач) мусить «пройти» через ці системні зв'язки, які невидимим каркасом підтримують семантичну структуру як, власне, словника, так і мови в цілому. Отже, першочерговим постає завдання розроблення ефективного числення системних відношень та створення ефективних інструментів для роботи із ним [Широков 2012]. Звичайно, що розв'язання такого завдання потребує «переведення» фундаментальних лексиконів у цифрове середовище.

Література:

1. Апресян, Ю. Д. *Лексическая семантика: синонимические средства языка* (Москва: Наука, 1974), 368.
2. Ахманова, О. С. *Словарь лингвистических терминов* (Москва: Едиториал УРСС, 2004), 571.
3. Будагов, Р. А. *Литературные языки и языковые стили* (Москва: Высшая школа, 1967): 376.
4. Булаховський, Л. А. Нариси з загального мовознавства (Київ: Рад. школа, 1959), 248.
5. Евгеньева, А. П. «Основные вопросы лексической синонимии.» *Очерки по синонимике современного русского литературного языка* (1966): 4–29.
6. Жовтобрюх, М. А., Кулик, Б. М. *Курс сучасної української літературної мови* (Київ: Вища шк., 1972): 31–34.
7. Лайонз, Дж. *Лингвистическая семантика. Введение* (Москва: Языки славянской культуры, 2003), 400.
8. *Лінгвістичні та технологічні основи тлумачної лексикографії*, В. А. Широков та ін. (Київ: Довіра, 2010), 295.
9. Широков, В. А. *Інформаційна теорія лексикографічних систем* (Київ: Довіра, 1998), 331.
10. Широков, В. А. *Комп'ютерна лексикографія* (Київ: Наукова думка, 2011), 351.
11. Широков, В. А. «Системна семантика тлумачних словників.» *Акцентологія. Етимологія. Семантика. До 75-річчя академіка НАН України В. Г. Складенка* (2012): 487–510.
12. Широков, В. А. «Системні ефекти при лексикографічному описі мови.» *System Analysis and Information Technologies: 16-th International Conference SAIT* (Kyiv, Ukraine, May 26–30, 2014): 25.
13. Широков, В. А. *Язык. Информация. Система* (Düsseldorf: Palmarium Academic Publishing, 2017), 280.
14. García, Martín J. «Sobre la acción y el efecto del verbo.» *Revista de Lexicografía* XVII

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Kuprianov Ye. [Kuprijanov Je.], eugeniokuprianov@gmail.com

System Relationships, Concealed in the Text of Explanatory Spanish Language Dictionary [Systemni vidnoshennja, «pryhovani» v teksti tлумачного словника іспанської мови] (in Ukrainian)

(2011): 97–114.

15. Sager, Juan C. *Practical Course in Terminology Processing* (Ámsterdam – Filadelfia: John Benjamins, 1990), 264.

16. Shirokov, V. A. «System Semantics of Explanatory Dictionaries.» *Etudes Cognitives / Studia Kognitywne* 12 (2012): 95–106.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

17. *Diccionario de la lengua española: 23^a ed.* (Madrid: S.L.U. ESPASA LIBROS, 2014), 2432.

References:

1. Apresjan, Ju. D. *Leksicheskaja semantika: sinonimicheskie sredstva jazyka* (Moskva: Nauka, 1974), 368 (In Russ.).

2. Ahmanova, O. S. *Slovar' lingvisticheskikh terminov* (Moskva: Editorial URSS, 2004), 571 (In Russ.).

3. Budagov, R. A. *Literaturnye jazyki i jazykovye stili* (Moskva: Vysshaja shkola, 1967): 376 (In Russ.).

4. Bulahovs'kyj, L. A. *Narysy z zagal'nogo movoznavstva* (Kyiv: Rad. shkola, 1959), 248 (In Ukr.).

5. Evgen'eva, A. P. «Osnovnye voprosy leksicheskoi sinonimii.» *Ocherki po sinonimike sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka* (1966): 4–29 (In Russ.).

6. Zhovtobryuh, M. A., Kulyk, B. M. *Kurs suchasnoi' ukrai'ns'koi' literaturnoi' movy* (Kyiv: Vyshha shk., 1972): 31–34 (In Ukr.).

7. Lajonz, Dzh. *Lingvisticheskaja semantika. Vvedenie* (Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2003), 400 (In Russ.).

8. *Lingvistychni ta tehnologichni osnovy tlumachnoi' leksykografii'*, V. A. Shyrovkov ta in. (Kyiv: Dovira, 2010), 295 (In Ukr.).

9. Shyrovkov, V. A. *Informacijna teorija leksykografichnyh system* (Kyiv: Dovira, 1998), 331 (In Ukr.).

10. Shyrovkov, V. A. *Komp'juterna leksykografija* (Kyiv: Naukova dumka, 2011), 351 (In Ukr.).

11. Shyrovkov, V. A. «Systemna semantyka tlumachnyh slovnykiv.» *Akcentologija. Etymologija. Semantyka. Do 75-richchja akademika NAN Ukrai'ny V. G. Skljarenka* (2012): 487–510 (In Ukr.).

12. Shyrovkov, V. A. «Systemni efekty pry leksykografichnomu opysi movy.» *System Analysis and Information Technologies: 16-th International Conference SAIT* (Kyiv, Ukraine, May 26–30, 2014): 25 (In Ukr.).

13. Shirokov, V. A. *Jazyk. Informacija. Sistema* (Düsseldorf: Palmarium Academic Publishing, 2017), 280 (In Russ.).

14. García, Martín J. «Sobre la acción y el efecto del verbo.» *Revista de Lexicografía XVII* (2011): 97–114.

15. Sager, Juan C. *Practical Course in Terminology Processing* (Ámsterdam – Filadelfia: John Benjamins, 1990), 264.

16. Shirokov, V. A. «System Semantics of Explanatory Dictionaries.» *Etudes Cognitives / Studia Kognitywne* 12 (2012): 95–106.

17. *Diccionario de la lengua española: 23^a ed.* (Madrid: S.L.U. ESPASA LIBROS, 2014), 2432.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Купріянов Є. В. [Куприянов Е. В.], eugeniokuprianov@gmail.com

Системні відношення, «приховані» в тексті тлумачного словника іспанської мови [Системные отношения, «скрытые» в тексте толкового словаря испанского языка] (Українською / На укр. яз)